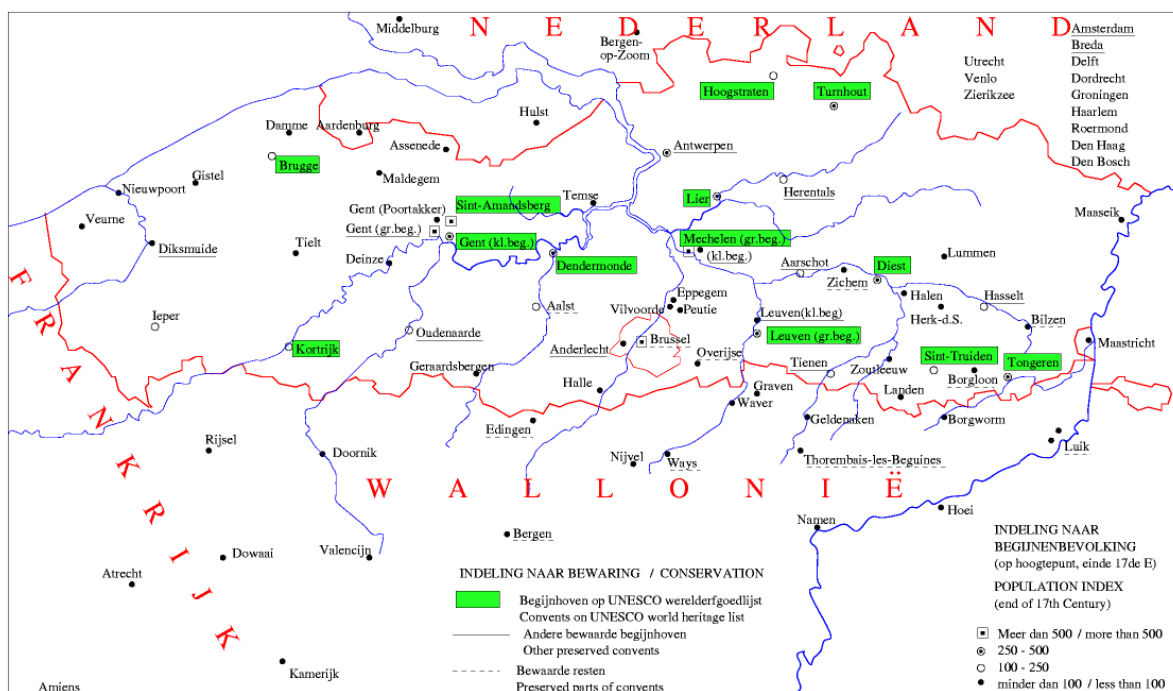

Godgewijde maagden of Godgewaagde meiden? 800 jaar begijnenbeweging in Vlaanderen en daarbuiten.

Robert Stouthuysen

Sedert 1975 houdt de UNESCO een lijst bij van sites die, volgens experts, de naam van “Werelderfgoed” waard zijn. Momenteel zijn er zo’n 900 plekken over de hele wereld erkend. Naast die sites zijn er ook enkele immaterialia, zoals de Negende Symfonie van Beethoven, erkend als werelderfgoed. Op die lijst staan voorts vele beroemde plekken, zoals de piramides van Egypte en het “Great Barrier Reef” in Australia. In België zijn tien sites erkend als Werelderfgoed: de belforten (gedeeld met Frankrijk), de scheepsliften van het Centrumkanaal in Wallonië, de Grote Markt van Brussel, de vuursteenmijnen in Spiennes (Bergen), de kathedraal van Doornik, het Plantin-Moretusmuseum in Antwerpen, het Stocletpaleis uit 1911 van J. Hoffmann, een Oostenrijks architect, de art-nouveaugebouwen van Horta in Brussel en 13 begijnhoven, allemaal gelegen in Vlaanderen, waaronder dat van Turnhout.

Op 2 december 1998 werd de groep van 13 representatieve begijnhoven ingeschreven op de prestigieuze *Lijst van het Werelderfgoed* van de UNESCO: twee in West-Vlaanderen (Brugge en Kortrijk), drie in Oost-Vlaanderen (Dendermonde en twee in Gent), vier in de provincie Antwerpen (Lier, Mechelen, Hoogstraten en Turnhout), twee in Vlaams-Brabant (Diest en Leuven) en twee in Limburg (Sint-Truiden en Tongeren).

Kaart met alle bestaande begijnhoven: de dertien in groen gemarkeerde zijn erkend als 'Werelderfgoed' door de UNESCO.

Wij Vlamingen weten iets over begijnhoven, maar velen onder ons weten weinig of niets van de begijnenbeweging die 800 jaar heeft bestaan heeft en die pas vorig jaar met de dood van de laatste begijn tot een einde kwam (zie ook aanvullende literatuur nr.1). Ik wil hier de beweging kort schetsen en doe dat aan de hand van drie hardnekkige mythes over begijnen. Tussen haakjes: wie goed vertrouwd was met de begijnen, was Maria Jacques. Haar roman *De vrouwen van het Hof* speelt zich af op het begijnhof van Leuven.

Heilige Begga

In 1666 werd in alle begijnhoven van de Zuidelijke Nederlanden feestelijk herdacht dat de H. Begga duizend jaar voordien, in 666, de begijnenbeweging had gesticht. Antwerpen stak alle andere steden de loef af. De grote klok van de kathedraal stortte haar kleurige klanken over de stad: kostprijs 16 gulden, betaald door de begijnen. Begijnhof en stad waren versierd. Op het begijnhof verdrong zich een massa mensen om de lof van de H. Begga te horen verkondigen door een uitgelezen schare van predikanten.

Vanwaar die mateloze verering in de 17de eeuw voor de H. Begga? Een verering die veel sporen heeft achtergelaten op de begijnhoven. Bijvoorbeeld: welk beeld staat in de nis van de laat 17de-eeuwse begijnhofpoort van Lier? Niet het beeld van de H. Margaretha, patrones van het begijnhof van Lier, maar wel het beeld van de H. Begga. En toch heeft de H. Begga niets – maar dan ook niets – te maken met het begijnenwezen. Men moet geen historicus zijn om dat aan te tonen. (zie ook aanvullende literatuur nr. 2)

De Heilige Begga in de nis boven de toegangspoort van het begijnhof van Lier.

De H. Begga is de dochter van de Frankische hofmeier Pepijn van Landen en zijn vrouw Ida van Nijvel. Begga heeft geleefd te Andenne van circa 620 tot circa 693, dat wil zeggen vijf eeuwen vooraleer er sprake was van de eerste begijnen. Waarom heeft een deel van de clerus de H. Begga dan toch gelanceerd als stichteres van de begijnen en de geschiedenis aldus vervalst? Om die vraag te kunnen beantwoorden, moeten we eerst een antwoord geven op de vraag: vanwaar komen de begijnen?

Vernieuwing in kerk

Rond het jaar 1200 begonnen jonge religieus-geïnspireerde vrouwen spontaan in aparte groepjes samen te komen en samen te wonen om te bidden en caritatief werk te doen: eerst in de Waalse driehoek Luik, Hoi en Nijvel en nadien overal in West-Europa. Deze vrouwen werden vlug 'begijnen' genoemd. Waarom? We weten het niet exact. Over de oorsprong van de term 'begijn' bestaan allerlei theorieën. Deze groepjes vrome vrouwen (*'mulieres religiosae'*), meestal afkomstig uit de adel en hogere burgerij, vertoonden een aantal gemeenschappelijke kenmerken:

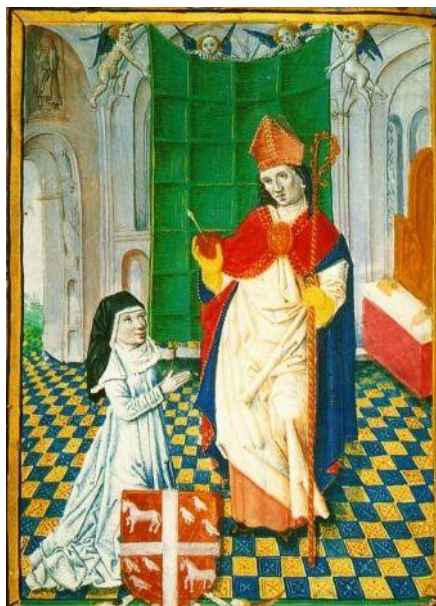
1. De eerste begijnen hadden een drang naar vernieuwing in de kerk. Ze waren vooral tegen de hogere geestelijken die in luxe en onverschilligheid leefden, ver van de gewone man, zonder enig begrip voor de geestelijke noden van hun gelovigen. Begijnen wilden leven zoals de eerste apostelen. Ze bleven op afstand van de kerkelijke overheid, want ze wilden vrij blijven in hun dienst aan God.
2. De eerste begijnen wilden geen nieuwe kloosterorde stichten of intreden in een bestaand klooster. Ze vonden het kloosterleven veel te eng. En vooral de nonnen van toen mochten geen caritatief werk doen buiten de kloostermuren. Begijnen daarentegen deden wel veel goed werk in de overvolle ziekenhuizen en leprahuizen. De stinkende melaatsen waren "de levende doden" van de middeleeuwen.
3. De begijnen waren tegen de mannenmaatschappij, waarin de vrouw volledig onderworpen was aan de man. Het kerkelijk recht van toen bevatte een stuk over de ondergeschiktheid van de vrouw. Er heerste zelfs vrouwenhaat in de kerk. Een voorbeeld. De geniale theoloog en zelfs heilige Thomas van Aquino (13de eeuw) beschouwde de man op grond van zijn sperma als het unieke actieve, levensscheppende deel en de vrouw als het uitsluitend passieve, ontvangende deel. Daarom beschreef hij de vrouw als "iets gebrekkigs en mislukt", ja zelfs als een door toeval "gebrekkige en dus mislukte man". Thomas sprak zich ook uit tegen de priesterwijding van vrouwen. Hij ging daarbij helemaal in de fout. Voor hem pleit de verzachtende omstandigheid dat hij niets afwist van de vrouwelijke eicel, waarvan het bestaan pas in 1827 kon worden aangetoond.
4. De eerste begijnen waren tegen het huwelijk wegens de totale ondergeschiktheid van de gehuwde vrouw, gebukt onder het patriarchaat van de man. Vele meisjes vonden het huwelijk een "afschuwelijke zaak". Velen ontvluchtten op jonge leeftijd het ouderlijke huis, waar huwelijken gearrangeerd werden. Het huwelijk bood voor vele vrouwen geen aantrekkelijk

voorzicht: tirannie van de man en de ene zwangerschap en/of miskraam na de andere. Sommige vrouwen slaagden erin zich te bevrijden uit dat huwelijk en in eer en vrede te gaan leven op het begijnhof.

5. De eerste begijnen kwamen in opstand tegen de uiterst zwakke positie van de vrouw. De mannen waren tegen het uitoefenen van een beroep door vrouwen. Inzake erfenissen werden de meisjes meestal opzijgeschoven ten voordele van hun oudste broer om de continuïteit van het familiekapitaal te verzekeren. Alleenstaande vrouwen – er was overigens een tekort aan mannen – werden aangezien als bron van verderf en onfatsoenlijke zaken. Er werd toen al snel vermoed dat alleenstaande vrouwen van de prostitutie leefden. De eerste begijnen werden beticht van lesbianisme of werden er alleszins van verdacht te behoren tot wat wij nu de categorie van de “lesbische laatbloeiers” zouden noemen.

6. Sommige van deze religieuze vrouwen vertoonden een hang naar een bovenmenselijke levenswijze, met zelfkastijding, of gingen de mystieke toer op en trachtten in hun geestelijke streven zo ver mogelijk te gaan, tot en met een spiritueel huwelijk met Christus. Die relatie noemde Hadewijch de “Minne”.

Hadewijch was een rondreizende begijn uit het Antwerpse. Ze kende het Lier van de eerste helft van de 13de eeuw, want ze was bevriend met die andere bekende mystica, Beatrijs, priorin van O.-L.-Vrouw van Nazareth, de abdij der cisterciënzerinnen te Lier. Beatrijs schreef veel, maar van haar is alleen bewaard gebleven de mystieke verhandeling *Seven manieren van minne*, het oudste geestelijke proza in het Diets (13de eeuw). Hadewijch schreef ook in het Diets (de volkstaal) geestelijke poëzie, volgens kenners van wereldklasse. Maar een Hollander – ik ben zijn naam vergeten – noemde Hadewijch “ons nationaal begijntje”. De neerbuigendheid van die Hollander tegenover Hadewijch wordt alleen overtroffen door zijn ondeskundigheid.

Beatrijs van Nazareth, 1450, illustratie Delfts handschrift, Nederland, Utrecht, Catherijneconvent.

Bedreiging voor kerk

Om al die redenen waren de eerste begijnen, die heel veel succes kenden, een bedreiging voor kerk, maatschappij, huwelijk en kloosterorden. Maar omdat zij in de eerste jaren van hun bestaan zonder veel discipline en structuur leefden, werd hen aangeboden om in een besloten hof (totaal ommuurd) aan de buitenkant van de stad en in de nabijheid van een rivier te gaan samenwonen. Het concept van het begijnhof hadden de kruisvaarders meegebracht uit het Oosten, waar kluizenaarsgemeenschappen afgelegen woonden in kleine dorpjes met een kerkje in het midden. Zo ontstonden de begijnhoven, vooral in de Lage Landen, mede dankzij giften, grond en financiële steun van de hoge adel, zoals de gravinnen Johanna en Margaretha van Vlaanderen en Henegouwen.

Omwille van zijn Convent, uit het begin van de 13de eeuw, wordt het begijnhof van Lier als het oudste in de Zuidelijke Nederlanden beschouwd.

Het eerste begijnhof in de Zuidelijke Nederlanden was dat van Leuven in 1232. In 1258 werd het begijnhof van Lier gesticht door Aleidis, hertogin van Brabant. Maar in het begin van de 13de eeuw was er daar al een convent of gemeenschapshuis voor begijnen op de plaats waar nu het begijnhof staat. Omwille van die eerste kern wordt het begijnhof van Lier als het oudste van ons land beschouwd.

Door de bijzondere aard van hun leefwijze waren de begijnen noch leek, noch kloosterling. Naast de weg naar het klooster en de weg naar het huwelijk kozen ze voor de derde weg. Ze waren geen 'madame', ook geen 'non' of 'zuster'. Ze noemden zichzelf 'juffrouw', vandaar juffrouw Symforosa. Pater Emiel Fleerackers was dus fout toen hij dichtte:

*“ Een laag-gezein huizeke
getekend door een kruizeke
is 't godgewijde kluizeke
van zusterke-begijn”*

Ze hielden het midden tussen leken en kloosterlingen. Ze waren niet van de wereld, maar leefden wel in de wereld. Begijnen mochten de stad in. Ze waren noch van de kerk, noch buiten de kerk, maar leidden wel een streng religieus leven. Ze volgden geen erkende kloosterregel. Ze schreven zelf hun eigen leefregel. Die ‘derde weg’ van de begijnen oogstte zowel bewondering als spot, wantrouwen, antipathie en weerstand. De Franse dichter Rutebeuf spottte omstreeks 1270 met de begijnen, die volgens hem zelfs de doodgewoonste dingen voor religie wilden laten doorgaan. Ik citeer hem: “Als ze spreken, heet dat profetie; als ze huilen, is het devotie; als ze slapen, zijn ze in vervoering; en als ze dromen, hebben ze een visioen.”

Slechts twee geloften

Begijnen legden slechts twee geloften af:

1. *de gelofte van kuisheid*, dus geen seksueel contact met mannen. Maar deze gelofte was herroepbaar. Want vonden ze een huwelijkspartner, dan verlieten ze het hof en trouwden. Ze legden de gelofte van kuisheid af op het boek van de bijbel. In Turnhout zegden ze er in stilte bij: “*Ik beloof dit op dezen boek tot er enen komt met een broek.*”

2. *de gelofte van gehoorzaamheid*: ze legden die niet af zoals de nonnen tegenover een vertegenwoordiger van de kerk, maar tegenover hun eigen overste van het begijnhof, de grootjuffrouw.

Begijnen legden niet de derde gelofte van armoede, maar wel die van soberheid af. Wie als begijn wilde intreden in het begijnhof, moest economisch zelfstandig zijn. Dat betekende dat zij haar eigen kost moest kunnen verdienen door het uitvoeren van taken op het hof, zoals het klossen van kant, het weven van laken, het geven van onderwijs, het verzorgen van zieken of melaatsen, en natuurlijk het doen van de was voor de vele pastoors.

Op zoek naar stichteres

De begijnenbeweging was al van bij het begin, op het einde van de 12de eeuw, een doorn in het oog van de kerk. Dat was niet te verwonderen, omdat het een religieuze beweging betrof die buiten de kerk stond en toch meteen veel succes kende. Bovendien ijverden de begijnen aanvankelijk voor hervormingen binnen de kerk. De eerste begijnen gingen prediken op straat in de volkstaal (het Diets) om aan de gewone mensen het ware evangelie te verkondigen. Want de gewone man kreeg wel preken in de kerk te horen, maar uitsluitend in het Latijn. De lagere geestelijkheid sympathiseerde wel met de begijnenbeweging. Ieder begijnhof had dan ook een eigen pastoor. Maar die werd door de begijnen gekozen en na goedkeuring door het kapittel of de deken, door de Bisschop benoemd. Hij werd ook betaald zoals andere pastoors,

kreeg een huis weliswaar aan de buitenkant van het begijnhof, en was in een aantal begijnhoven gewoon lid van het bestuur van het begijnhof.

De kerk heeft van bij het begin gepoogd om greep te krijgen op deze religieuze beweging, waarmee ze geen raad wist. Eén van de pogingen daartoe bestond erin de H. Begga te bombarderen tot stichteres van de begijnen. Dat zat namelijk zo. Zoals eerder vermeld, was de begijnenbeweging ontstaan uit spontane groepjes vrouwen die elkaar vonden om samen te bidden en goede werken te doen. Die groepjes vormden zich vrij snel in de opkomende steden. Het begijnenwezen was inderdaad een stedelijk fenomeen, want in de steden hadden alleenstaande vrouwen voldoende bewegingsvrijheid en vooral werk. Iedere stad had zijn begijnen en zijn begijnhof.

In ons land zijn er ooit minstens 77 begijnhoven geweest. Maar er kwam geen overkoepelende organisatie. Ieder begijnhof had zijn eigen leefregel en bestuur. De begijnhoven leerden wel van elkaar via de rondreizende paters-predikanten. Kortom, de begijnen waren “wezen”: ze hadden geen vader-stichter of geen moeder-stichteres. Ze hadden zelfs geen geboorteplaats en geboortedatum. Ze misten iets. Begin 17de eeuw, toen het begijnenwezen een hoge bloei kende – er waren toen zelfs begijnhoven met meer dan duizend begijnen – gingen ze op zoek naar een stichteres en deden daarvoor een beroep op geleerde priesters.

Eén van de kandidaten was de H. Begga. Ze had enkele troeven: ze was al een gecanoniseerde heilige en er was de naamsverwantschap (Begga – begijn) en wat vele begijnen overstag deed gaan, ze was “van prinselijken bloede”. Maar slimme prelaten vonden in die zoektocht naar een stichteres een uitstekende gelegenheid om vaste greep te krijgen op die vervelende buitenkerkelijke begijnenbeweging om zo orde te brengen op de begijnhoven en eenvormigheid te brengen tussen de begijnhoven.

De Heilige Begga, tegen beter weten in gebombardeerd tot patrones van de begijnenbeweging.

Om de H. Begga te promoten, werden verschillende zware middelen ingezet. Het netwerk van aartshertogin Isabella, Spaanse landvoogdes, werd ingeschakeld. De abt van de Sint-Gertrudisabdij van Leuven kreeg de opdracht om een boek te schrijven over het wonderbaarlijke leven van de H. Begga. Tussen haakjes: de H. Begga kende een heel saai leven. Oorkonden werden vervalst door een Leuvense professor Puteanus, een Noord-Nederlander, en er was de ultieme stunt van het jubeljaar 1666. Maar het heeft allemaal niet mogen baten. Rome koos geen partij tussen de voor- en tegenstanders. De Heilige Stoel vond het middel om iedereen tevreden te stellen en niemand gelijk te geven. Ze stelde officieel de H. Begga aan niet als stichteres, maar als patrones der begijnen. Tot op dit moment denken velen nog steeds dat de H. Begga de stichteres van de begijnen is. Dat is dus mythe 1.

Geen uitsluitend Vlaams verschijnsel

Maar er zijn nog een aantal mythen over begijnen. Wegens de beperkte ruimte zal ik er nog twee behandelen. De tweede mythe is: de begijnenbeweging is een Vlaams verschijnsel. Op 2 december 1998 werd in Kyoto (Japan) de groep van dertien representatieve begijnhoven ingeschreven op de lijst van het Werelderfgoed van de UNESCO. Die 13 begijnhoven liggen, zoals gezegd, allemaal in Vlaanderen. Het mooie begijnhof van Antwerpen, dat aan alle criteria beantwoordde, viel uit de boot. Een kwestie van lokale politiek? Buiten de dertien erkende begijnhoven zijn er nog een dertiental andere, of wat ervan overblijft, die wettelijk beschermd zijn: Antwerpen, Herentals, Borgloon, Hasselt, Aalst, Oudenaarde, Aarschot, Overijse, Tienen, Diksmuide, Mechelen (klein begijnhof), Gent (oud begijnhof) en Leuven (klein begijnhof). In Wallonië zijn er nog resten van drie begijnhoven terug te vinden: Luik, Bergen en Edingen. In Brussel is er nog alleen de imposante begijnhofkerk van 1657-1675 in het centrum van de stad (zie ook aanvullende literatuur nr. 3). In Frankrijk zijn er nog wat

overblijfselen van het begijnhof van Cambrai (Kamerijk). En in Nederland kunnen we nog twee begijnhoven gaan bewonderen, namelijk in Breda en Amsterdam, terwijl er nog alleen wat overblijfselen zijn in Haarlem, Delft en Dordrecht.

Als we naar de stenen bewijzen kijken, lijkt het er dus op dat het begijnenwezen vooral een Vlaams verschijnsel is, met een paar uitlopers naar Nederland, Wallonië en Frankrijk. Maar niets is minder waar. Ik heb al verteld dat de roots van de begijnenbeweging in Wallonië lagen, maar de omstandigheden hebben gemaakt dat alleen in de Zuidelijke Nederlanden de begijnenbeweging tot bloei kwam.

De eerste begijnen leefden, vóór het ontstaan van de begijnhoven, in ongecontroleerde, ongestructureerde groepen, zonder vaste regel en vatbaar voor ketterse theorieën. Sommigen sloten zich aan bij zwervende groepen, die bestonden uit allerlei ketteren en uitgetreden paters en nonnen en verloren gelopen kruisvaarders. In de Zuidelijke Nederlanden zag men het gevaar daarvan in. Met de hulp van cisterciënzers, franciscanen, dominicanen en norbertijnen, die de begijnen geestelijk begeleidden, werden de begijnen ertoe gebracht in gemeenschapshuizen te gaan samenwonen en later in begijnhoven. Leuven, hoofdstad van het toenmalige hertogdom Brabant, bouwde het eerste begijnhof in 1232 en Gent, hoofdstad van het graafschap Vlaanderen, volgde in 1240. Binnen de 30 jaar, tussen 1240 en 1270, kwam er bijna in iedere stad een begijnhof bij, behalve in Turnhout (pas rond 1330) en Hoogstraten (pas rond 1380).

Maar in Duitsland kozen heel wat begijnen bewust voor een ongedisciplineerd en zwervend leven en verspreidden ze allerlei ketterse opvattingen. Ze besmeurden het imago van de echte begijnenbeweging en maakten alle begijnen, ook de rechtgelovigen, verdacht. En wat te verwachten was, gebeurde dan ook: het algemeen Concilie van Vienne in 1311 besloot om al wat de naam van “begijn” of “begarde” (mannelijke begijn) droeg, te veroordelen en alle begijnhoven te sluiten. (zie ook aanvullende literatuur nr. 4)

Maar dan doet er zich een vreemd fenomeen voor. Op die bepalingen van het Concilie van Vienne reageerden de Noordelijke Nederlanden anders dan de Zuidelijke Nederlanden. De bisschop van Utrecht schoot onmiddellijk in actie en paste de bepalingen van het Concilie uiterst strikt toe. Hij gaf het bevel aan zijn priesters om streng op te treden tegen de begijnen en het verdere bestaan van de begijnhoven moeilijk te maken. De hogere clerus in het Zuiden daarentegen vond dat het Concilie van Vienne onrecht deed aan de rechtgelovige begijnen in de Vlaamse begijnhoven en vond dat in de concilieteksten geen expliciete veroordeling van het begijnenwezen als zodanig te lezen stond. Ze lobbyden bij de curie en ijverden ervoor elke twijfel over de rechtgelovigheid van de begijnen in hun bisdommen te ontkrachten. Het gevolg was dat paus Johannes XXII in 1318 een uitzonderingsbul ondertekende. Die bul bevatte geen goedkeuring van de levenswijze van de begijnen, maar de begijnhoven mochten toch blijven voortbestaan. De curie gaf toe dat ze slecht ingelicht was en erkende dat er inderdaad rechtgelovige begijnen waren, vooral zij die in de begijnhoven leefden.

Het enige begijnhof in het Noorden dat overeind bleef, is dat van Amsterdam. Breda behoorde in die tijd nog tot het hertogdom Brabant.

Maar de curie keek heel nauwlettend toe en paus Johannes XXII gaf in 1320 de Zuid-Nederlandse bisschoppen de opdracht om een rapport op te stellen over de geloofstoestand in de begijnhoven in hun gebied. Het verslag viel dermate gunstig uit, dat de begijnhoven van het huidige Vlaanderen grotendeels ongemoeid bleven. Het harde optreden in het Noorden had tot gevolg dat er slechts één begijnhof intact is gebleven, namelijk dat van Amsterdam, gelegen in een zijstraat van de beroemde Kalverstraat. Daarnaast is er het prachtig bewaarde begijnhof in Breda, maar die stad behoorde toen nog bij het hertogdom Brabant. In Wallonië, de bakermat van de begijnenbeweging, kwam het vreemd genoeg veel minder tot de vorming van echte begijnhoven. De Waalse begijnen verkozen er in de omgeving van ziekenhuizen en kapellen te gaan leven en woonden meestal samen in gemeenschapshuizen.

Derde mythe ontkracht

Kortom, het is een mythe dat begijnhoven een louter Vlaams verschijnsel zijn. De derde en laatste mythe gaat ervan uit dat begijnen vredige, vreedzame en vrome vrouwen waren. Het woord “begijnhof” roept beelden op van een intieme, sfeervolle omgeving die rust en vrede uitstraalt. En het woord “begijn” doet denken aan een rustig, vreedzaam bestaan, ver weg van alle wereldse, dagelijkse beslommingen. We kennen de begijnen dan ook vooral uit de moderne Nederlandse literatuur die heeft bijgedragen tot het romantische beeld dat we van hen hebben: vreedzaam en vroom.

Het Middelnederlandse gedicht *Baghijnken van Parijs*, uitgegeven ca. 1490 te Gouda, verhaalt van een jonkvrouw die kon beschikken over alles wat ze maar kon verlangen. En toch vraagt ze aan haar moeder om begijn te mogen worden en alle uitwendige bezigheden te laten varen. Een begijnhof is sindsdien een literair symbool gebleven van een oord waar, in een sfeer van dromerige stilte, afstand wordt gedaan van alle wereldse bekommernissen.

Ook het Lierse begijnhof bewaarde nog lang die atmosfeer. Het werd onder meer door Anton Bergmann in 1874 beschreven in *Ernest Staes, advocaat*: de kleine Ernest ging er naar school bij de “oprechte begijntjes”. In de 20ste eeuw nam vooral Felix Timmermans het begijnhof tot decor, onder andere in zijn *Begijnhofsproken*, die hij in 1911 samen met Antoon Thiry schreef. In die verhalen wordt de archaische, wereldvreemde beslotenheid van het begijntjesleven opgeroepen in enigszins demonische verzinsels. Een heel andere sfeer schetst Timmermans in *De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begijntjen* uit 1917. Het is een poëtische novelle van wereldklasse over de schuchtere liefde van een begijntje voor de hovenier Martienus, die nietsvermoedend zijn geluk in een klooster gaat zoeken. Dat wekt bij Symforosa aanvankelijk verdriet op, maar later toch vooral serene vreugde. Ook Pater Emiel Flerackers, een geboren Turnhoutenaar, schetst in 1908 een romantisch beeld van de begijntjes in zijn gedicht *Zusterke-Begijn*. Deze beelden uit de literatuur zijn wel erg ver verwijderd van het beeld van de eerste generaties begijnen. Niet alleen 700 jaar liggen daartussen, maar ook een wereld waarin de diepste verzuchtingen totaal verschillend waren.

De aanspraken van de eerste begijnen, “*glorieuze wijfen*” genoemd, fascineert ons meer dan ooit. In het begin van de 13de eeuw, toen vrouwen geen spreekrecht of recht op individualiteit hadden en geen rechtspersoonlijkheid verkregen, traden begijnen op als economisch zelfstandige wezens. Ze onderwierpen zich niet aan de bijna almachtige kerkelijke overheid. Ze opteerden voor een democratisch bestuur, want ze kozen hun eigen overste en hun eigen pastoor. Ze gingen als zelfbewuste vrouwen tegelijk binnen en buiten de wereld staan, binnen en buiten de kerk, tegen alle burgerlijke en kerkelijke regels in. Ze maakten hun eigen samenlevingsmodel. Ze werden bewonderd, maar ook, op zijn zachtst gezegd, gewantrouwd.

Wie waren zij die zowel het huwelijk als het klooster afwezen en een derde weg volgden? Wie waren zij die met succes aan nijverheid deden en handel dreven, tegen alle voorschriften van de ambachten en gilden in? Wie waren deze vrouwen die geen toegang hadden tot onderwijs en er toch in slaagden een zeker intellectueel niveau te bereiken, contracten af te sluiten met handelaars en met stadsmagistraten? Wie waren deze vrouwen die zich onttrokken aan het publiekrecht en hun eigen rechtsspraak ontwikkelden op het begijnhof, hun privéterrein, waar de wereldlijke gezagsdragers en politie niets te zeggen hadden.

Wie waren deze vrouwen: rechtgelovigen of kettters? Intelligente zakenvrouwen of kwezels, godgewijde maagden of godgewaagde meiden? En hoe komt het dat vanaf de 17de eeuw de begijnen zich op spiritueel vlak begonnen te verwijderen van hun groot-middeleeuws ideaal en de weg van de verburgerlijking insloegen? Vooral in de tweede helft van de 19de eeuw vermengden ze hun godsdienstig leven met elementen uit de volksdevotie en zelfs met een zekere kwezelarij, eigen aan die periode. Vandaar de associatie van “begijn” met “kwezel”, waardoor het begijnenwezen in zijn totaliteit ten onrechte in de hoek van de kwezelarij werd geduwd. Toen de laatste begijn in Turnhout stierf, stond in *Gazet van Antwerpen* een kort bericht onder de titel “Laatste kwezel gestorven”. Allemaal vragen die om diepgaande studie en onderzoek smeken. Al het bronnenmateriaal ligt binnen handbereik. Maar gebrek aan interesse en fierheid maakt dat wij ons eigen rijke verleden ongemoeid laten. Monica Sandor,

een Canadese hooglerares, kwam 20 jaar geleden speciaal naar België om de Brugse begijnen te bestuderen om de eenvoudige reden, zo verklaarde ze, dat de Vlamingen het zelf niet doen.

Dankzij de groeiende en bloeiende departementen vrouwenstudies aan Amerikaanse en Canadese universiteiten is sinds 15 jaar een bijzondere interesse gegroeid voor de leefwereld van de vrouwen in de middeleeuwen en de renaissance, dus ook voor de leefwereld van de begijnen. En meteen ook interesse voor de Vlaamse mystiek van Beatrijs, Hadewijch en Ruusbroec. Volgens deskundigen is de begijnenbeweging één van de grootste innovaties in de hoogmiddeleeuwse kerkgeschiedenis geweest. Het is alleszins de enige beweging in de premoderne kerkgeschiedenis die werd gedragen door en voor vrouwen. Sommigen zien in de begijnenbeweging een vorm van bevrijdingstheologie avant la lettre of zelfs de eerste golf van vrouwenemancipatie in de Europese geschiedenis. Talloze archiefstukken wachten op verdere studie en onderzoek.*

Ik besluit met een uittreksel uit een gebed van een Engelse kloosterzuster uit de 17de eeuw, dat gevonden werd in een spleet van de koorlessenaar in de kathedraal van Canterbury:

*“Heer, Gij weet beter dan ik dat ik oud word.
Bewaar me voor de noodlottige gewoonte te denken
dat ik bij elke gelegenheid en in alle omstandigheden
iets moet zeggen.*

*Ik durf niet te vragen om een beter geheugen,
maar geef mij steeds meer nederigheid en minder eigenwijsheid
wanneer mijn verhaal niet klopt met dat van anderen.
Leer mij de kostbare les dat ik me wel eens kan vergissen.
Amen.”*

Robert baron Stouthuysen

*Met het recent verschenen boek ‘Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout’ wordt de vraag naar het bestuderen van het rijke begijnenverleden enigszins beantwoord (aanvullende literatuur nr. 5).

Aanvullende literatuur

1. Stouthuysen R. (2013) *Marcelle Pattyn deed het licht uit.
Kreeg als enige Vlaming een artikel in The Economist*
Begijnhofkrant nr. 42: 2-3
2. Vanden Bossche H. (2012) *De Heilige Begga stichteres en patrones van de
begijnenbeweging*
Een succesrijke geschiedvervalsing
Begijnhofkrant nr. 36: 2-7
3. Vanden Bossche H. (2015) *Op zoek naar de Brusselse begijnhoven.*
Deel 4: *Begijnhofkerk Sint-Jan-de-Doper.*
Begijnhofkrant nr. 49: 2 -7

4. Marchal P. (2016) *De Duitse begijnenbeweging in de Middeleeuwen*.
Begijnhofkrant nr. 54: 9 – 14.

5. Vanden Bossche Hugo: *Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout*. De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout/Brepols Publishers, Turnhout, 2013.